

Mainländer (Philipp): Die Philosophie der Erlösung II. Band, zwölf philosophische Essays. V. Lieferung. Kritik der Hartmann'schen Philosophie des Unbewussten. Frankfurt a. M.

Frankfurthoz közel, Göthe Lilijének egykori kis városában, mely azóta 30,000 lakost számláló iparos várossá fejlődött, Offenbachban 1876. márcz. 31. az a rémhír terjedt el, hogy a Batz nagyiparos firmának családi körében végzetes katasztrófa történt, Batz legifjabb gyermeke felakasztotta magát. A hír valónak bizonyult, melyet a család ismerősei a hír első sugallatára valószínűnek vettek bár, mégis borzalommal gondoltak arra, hogy a csapás azt az elméleti, idealis vonzalmakkal telt ifjút sujtotta, kinek érzelme, gondolkodása oly magasan állt a mindennapi élet közönséges embereié felett, kit nem gyötörtek, sem a megélés, sem a szerelem kínzó gyötrelmei. Az öngyilkos egy szóval: Mainländer Fülöp, a „Megváltás philosophiájának“ szerzője volt, ki családi nevét a Batz-ot, az irodalomban Mainländerrel váltotta fel. Megállapították, hogy nagy munkájának, a Megváltás philosophiájának első kötetét, melynek nyomdai előkészítést maga vezette, az nap vette kezébe. Bevégezte munkáját, életezélját elérte: meghalhatott. A munka második kötetének, mely a fentcímzett címen most jelent meg, sajtó alá rendezését, valamint Ö n é l e t i r a t á t huga Batz Minna gon.ljaira bizta. Meghagyta szeretett hugának, hogy az önéletleiratot csak 1900-ban s akkor is csak abban az esetben bocsássa közre, ha addig ő, Minna meg nem irhatná bátyja életrajzát.

Módunkban lesz még s érdeklődünk is iránta, hogy Mainländer munkáira visszatérjünk. Most néhány szót a fentemlített szállitmányról, Hartmann kritikájáról akarunk elmondani s vele rövid szemügyet vetni Németország e szóvivő philosophusának, Hartmannak szerepére.

Eduard von Hartmann, a Philosophie des Unbewussten szerzője, divatos philosoph lett Németországban. A német társadalmi élet éles ellentétei s az eddigi világnézetek ki nem elégitő volta, a művelt közönségben egyfelől pessimistikus hangulatot, másfelől élénk szükségérzetet költött fel valami megállhatóbb ismeret után. E főokok mellett meg néhány más mellékkörülmény is hozzájárult, hogy Hartmann sikerei biztosítva legyenek. Hartmannak ugyanis megvan az a szembeszökő önbizalma s dogmatikus elhatározottsága, melylyel könnyen meglehet vesztegetni mindazokat, kik kritika nélkül, a tekintélynek hódolnak. Azonkívül Hartmann rendelkezik azzal a lendületes dialektikával, mely a szakértőnek is könnyen port hint a sze-

mébe; sőt mindezeken felül megvan az az egyetemes szellemi iránya, mely őt arra képesíti, hogy mindenhez hozzá szóljon, minden bajra alkalmas flastromot nyújtson. Nem csupán a philosophia képező működése terét, de egyuttal a theologia, a természettudomány, a politika is, s alig merül föl oly napi kérdés, melyhez Hartmann hozzá ne szólana s indokolt tanácsait figyelő közönsége nyakába ne varrná. A vegetarianismus, a zsidókérdés, a spiritizmus, az egyetemi oktatás reformja, a kereszténység válsága, a németiség hanyatlása, az okszerű gazdálkodás, a tanulók túlterhelhetése, a férfiak tartózkodása a házasságtól, stb. mind oly kérdések, melyben nem szünt meg szavát hallatni a modern berlini philosoph s mely az együgyű szemlélőt okvetlen arra a meggyőződésre fakasztja: Ennek az embernek ördöge, ha nem, génije van.

Hartmannak mindezek következtében tagadhatlanul megvan az az érdeme, hogy a közönségben ismét felköltötte a philosophiai kérdések iránt való fogékonyságot. Ha Schopenhauer kiemelte a philosophiát a Hegel-Schelling-féle elposványosodásból, Hartmann népszerűsítette, s partvidékének lakóit áldásaiban részesítette. Meglehet, hogy nem Hartmann hibája, de magáé, dolgáé, hogy a philosophálás áradata, vezetése alatt, a mily mértékben terjedt, abban a mértékben veszített mélyéből; az azonban mindenesetre az ő hibája, hogy az áradás lassanként iszapot vert le, mely fokonyként mind zavarosabbá lett s végleg mocsárrá változott, mely a gyanutlan vándort, ki lábát belé teszi, menthetetlen elveszéssel fenyegeti. Azontul nyelvezete is egyre rosszabbá vált, melynek példája gyanánt legyen elég csupán „Ueber den Begriff des Humoristischen in der Aesthetik“ czimű értekezésére hivatkoznunk, melyben a különböző aesthetikusok véleményét kritisálva, ezzel végzi: „Mit andern Worten in meiner Ausdrucksweise: erst der eudämonologische Pessimismus, der den theologischen evolutionistischen Optimismus in sich schliesst, kann eine wahrhafte, d. h. zugleich realistisch radikale und universelle Versöhnung als möglich erscheinen lassen“ mely jeles mondását a „Newyork Harold“ az értekezés keltekor rögtön megtelegraphaltatta magának, de közlésekor meg nem tartóztathatta magát, hogy hozzá ne csatolja a következő kaján megjegyzést: „Mindig abban a véleményben voltunk, hogy a humor eféle, (that humor consisted of just sort of thing) de mi nem tudtuk azt ily világosan kifejezni.“

Térjünk azonban a dolog komolyára. Hartmann Philosophie der Unbewussten-je a schopenhaueri philosophia folytatására és befejezésére vállalkozott s lett a schopenhaueri philosophia ellaposítójává és elposványo-

sítójává. Mert mi a magva a schopenhaueri philosophiának? Kant arra tanított bennünket, hogy a világ a mi képzetünk, teljesen ideális, subjectiv valami, s hogy azonkívül még micsoda, azt Kant, mint Ding an sich-et megmagyarázatlanul hagyta. Már most Schopenhauer a belső tapasztalás útján s az oksági törvény segítségével úgy találta, hogy ama Ding an sich, vagyis minden létezőnek magva: az akarat, és pedig az élethez való akarat.

Tekintve már most azt, hogy Schopenhauerig az akarat nem volt egyéb pszichikai elvnel, a Schopenhauer által megtett lépés minden szempontból átvizsgálása és igazolása vált szükségessé, mit követőinek kellett volna megtenni, valamint világosságot vetni a mester művében homályosnak maradt ama pontra, hol az egyéni akaratokból egy általános közakarat lett construalva, vagyis az egyéni akarat megsemmisítve. Ha ugyanis egyetemes akarat uralja a világot, akkor az egyéni akarat nem egyéb, mint üres látszat, szappanbuborék. Viszont az egyéni akarat realitását vitatva, az egyetemes akarat külön állása kimagyarázhatatlan. A kettő együtt meg nem állhat s hogy Schopenhauer e kettőt mégis egymás mellé állította, abban van conceptiójának hibássága.

Ha már most Hartmann valóban s nem kaczerkodásból Schopenhauer követője, a nevezett homályos pontot kellett volna megvilágosítania, s e helyett az teszi, hogy az akaratot újra pszichikai elvévé változtatja s alárendeli az intellectusnak, s ezzel mindazt lerombolja, a mit Schopenhauer épített. A Ding an sich trónjáról elűzött, schopenhaueri akarat helyébe saját „Unbewusst“-ját ülteti, a mi kétszeres balfogás volt, mert az Unbewusst először is nem egyéb negatiónál, másodsor a világ folyásában csak mellékes szereppel bír s így semmikép sem tekinthető e világfolyás positiv magvának. Hartmann okoskodása ez: A növény növekvése nem tudatosan megy végbe s így a növény növekvésének oka a nemtudatos, a Umbewusst. Mily logika! Hartmann a Schopenhauer akaratáról tudni sem akar s így menthetetlen, hogy téves útra ne jusson.

Ezen felül Hartmann épen azt a hibát követi el, a mit Schopenhauer elkövetett, tudniillik az egyéni Unbewusst-ból egy metaphysikai egyetemes Unbewusst-ot teremtett, mi által az egyéni önállóság, az individuum megint meg lett szüntetve, vagyis Hartmann nyelvén szólva „aufgeschobenes Moment“-té vált, vagyis magyarul szólva az egyén megsemmisült, mely felfogás teljesen illik is ahoz a philosophoz, kinek politikai ideálja a katonai monarchikus absolutismus. Mindezekhez járul az a képtelenség, hogy Hartmann egyetemes Unbewusst-ját megteszi mindenha-

tónak, mindentudónak; vagyis más szóval a mindenség; — tudatlan. Ime ez az ára az eredetiség hajhászásnak önálló tehetség hiányában.

A hartmanni systema felületességeit, ferdésegeit és ellenmondásait mutatja ki s tépi darabokra Mainländer fentcímzett könyve. Mainländer nem elégszik be azzal, hogy kimondja lesújtó ítéletét Hartmann fölött, de ítéletét a kellő indokolással is kíséri, melyből minden pártatlan olvasó meggyőződhetik, hogy ítélete nem igazságtalan. Betudja az enyhítő körülményeket is, kiemeli nevezetesen Hartmann képességét s kellő helyen érdemét is. Látnivaló, hogy Mainländer méltányos bíró.

És Mainländer nem csak méltányos, hanem a fenforgó körben competens bíró is. Ő a valódi és hivatott követője Schopenhauernek, ki a schopenhaueri eredményeket megszilárdította s a philosophia tovább képzéséhez a kellő lépéseket megtette, nevezetesen a főlebb mondott schopenhaueri ellentétet az egyéni és a egyetemes akarat közt ő oldotta meg. Ez eljárásában kellőleg megalapította az egyéni önállóságát, leszámolt a theismus és pantheismussal s a philosophia és a természettudományokat a termékeny ideál egész tárházával gazdagította.

H.

Berthelot; „Science et philosophie Paris 1886.“ A czimzett könyvnek főként két szempontja tartozik ránk, az, a mely a közoktatással s a philosophiával foglalkozik. Mindkettőt érdekessé teszi szerzőjének állása, ki jelenleg Franciaország közoktatásügyi ministere s még inkább hosszú tapasztalatokon nyugvó, nagy világossággal kifejezett eszméi. Berthelot ugyanis nemcsak bir philosoph áttekintéssel, de nem is röstelli e mivoltát bevallani. Könyve minden során kitűnik, hogy gondolkodását nem szorítja mereven a positiv tudomány határaitra, de kiterjeszti a tudomány ama körére, is, melyet idealisnak nevez s melynek jogosultságát beismeri. Az a parancsoló szükséglet, mely az embert annyi század óta az érzéki világon túl az emberiség eredetének és céljának vizsgálására ösztönzi, előtte nem illusio. Az meglehet, hogy az eddigi megoldási módok chimerikusok, mindamelllett a kutatás vágya valódi. A csalódások az eddig követett módszerekben s az elért eredményekben még nem okok arra nézve, hogy e kérdéseket a jobb megoldás reményében újra elő ne vegyük. Ez Berthelot-nak ugyszólván hite. Az távol van tőle, hogy korlátot vonjon a positiv s az idealis tudomány közé, mely utóbbi képezi a philosophia tulajdonképeni hatáskörét. Ennek feladványai csak akkor oldhatók meg, ha ama tényekre támaszkodunk, melyeket a positiv